

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

نگاهی به ابعاد امنیت در نهج البلاغه

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: مهدی ناجی

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۲	■ مقدمه (امنیت یک نیاز عمومی)
۲	■ امنیت و آرامش مردم
۲	* امنیت در قانون اساسی
۳	■ انواع امنیت از دیدگاه امام علی(ع)
۳	* ویژگی خانواده ایمن
۳	* آزادی فرهنگی
۶	■ کلام آخر

بسمه تعالی

■ مقدمه (امنیت یک نیاز عمومی)

«امنیت»^۱ یک نیاز عمومی و از تمایلات انسانی است. امنیت سنگ زیربنای حیات فردی و اجتماعی و فرهنگی است و پیش شرط هرگونه توسعه، رشد، رفاه و ارتقای مادی و معنوی محسوب می‌شود.^۲ امنیت از شئون اصلی و انتظار نخست انسان‌ها از حکومت‌ها است. یکی از ابعاد امنیت ملی، امنیت فرهنگی است که از منظر امام علی(ع)، مورد توجه و بررسی کارشناسان بوده است. امنیت فرهنگی به معنای حفظ سنت‌ها و ارزش‌ها و آداب و رسوم و هویت ملی است. در بحث امنیت فرهنگی زمینه‌های ایجاد امنیت فرهنگی در جامعه و آسیب‌شناسی آن در دیدگاه امام علی(ع) قابل واکاوی و ارائه گزارش است.

■ امنیت و آرامش مردم

حضرت در جملاتی کوتاه اما دقیق، جایگاه حکومت را تشبیه می‌فرماید - سد و به عنوان یک - سی از وظایف اصلی حکومت، برقراری امنیت و آرامش مردم را برمی‌شمردند: «زمامداری، جز برای خدا نیست، در حالی که مردم به زمامداری نیک یا بد نیازمندند تا مؤمنان در سایه حکومت، به کار خود مشغول و کافران بهره‌مند شوند، و مردم در استقرار حکومت زندگی کنند. به وسیله حکومت، بیت‌المال جمع‌آوری می‌گردد و به کمک آن با دشمنان می‌توان مبارزه کرد. جاده‌ها امن و امان، و حق ضعیفان از نیرومندان گرفته می‌شود. نیکوکاران در رفاه و از دست بدکاران، در امان می‌باشند».^۳

* امنیت در قانون اساسی^۴

اصل بیست و دوم: «حیثیت، جان، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

اصل یکصد و هفتاد و ششم: «تشکیل شورای عالی امنیت ملی به عنوان یکی از راه‌کارهای استقرار امنیت ملی بر شمرده است.»

۱ - راغب اصفهانی اصل کلمه «امن» را آرامش نفس و از بین رفتن ترس دانسته است. لغت نامه دهخدا: واژه‌ی امنیت در لغت به معنای بی‌خوفی، امن، ایمنی، ایمن شدن، در امان بودن، آرامش و آسودگی است. امنیت به معنای وجود احساس رضایت و اطمینان خاطر نزد دولت مردان و شهروندان است. (افتخاری، ۱۳۷۸). بر اساس تلفی سازه‌ای - امنیت فرهنگی عبارت است از: «دستیابی به وضعیتی که «الف» (ارزش‌های فرهنگی حیاتی جامعه و فرد) از آسیب، تعرض و تهدید «ب» (داخلی - دولت یا افراد - و خارجی) مصون (و محفوظ) باشد تا به «ج» (توسعه و پیشرفت فرهنگی در مسیر رسیدن به کمال برسد (یا در وضعیت "ج" باشد)). (مبانی مناسبات "امنیت فرهنگی متعالی" و "آزادی فرهنگی متعالی"، علی اصغر نصیری، نجف لک‌زایی، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست متعالیه، سال ششم، شماره ۲۱، تابستان ۱۳۹۷)

۲ - «امنیت اجتماعی از منظر امیرالمومنین امام علی(ع)»، کریم دولتی، پرتال جامع علوم انسانی، ۱۳۹۱/۹/۸.

۳ - نهج البلاغه، خطبه ۴۰.

۴ - «امام علی(ع) و امنیت ملی»، حسن لنگرودی، پایگاه اطلاع رسانی حوزه، شماره ۴۸، ۱۳۷۹.

اصل سوم، شانزده هدف برای دولت جمهوری اسلامی ایران متذکر شده است که تحقق بندهای ۱، ۵، ۶، ۷، ۹، ۱۲ و ۱۴ به استقرار امنیت وابسته است.

اصل بیست و یکم پنج وظیفه برای دولت جمهوری اسلامی ایران بیان شده است که بند اول آن منوط به برقراری امنیت است. در اصل چهل و سوم برای تحقق استقلال اقتصادی نه راهکار بر شمرده است که تمامی این راهکارها به استقرار امنیت متکی و وابسته است.

* مقام معظم رهبری در این خصوص می فرمایند:

«در همه‌ی شئون زندگی امنیت یک ضرورت برای انسان است. در دوران عبادت، در دوران سازندگی، در دوران تجارت، هر فعالیت‌تی که انسان بخواهد بکند، محتاج امنیت است»^۱.

■ انواع امنیت از دیدگاه امام علی(ع)^۲

امنیت از دیدگاه امام علی (ع) را می‌توان به انواع ۹گانه زیر تقسیم بندی کرد:

امنیت خانوادگی	امنیت فرهنگی	امنیت اجتماعی
امنیت اقتصادی	امنیت سیاسی	امنیت قضایی
امنیت مرزی	امنیت دفاعی	امنیت معنوی

(۱) امنیت خانوادگی: خانواده اساس تشکیل جامعه و یکی از ارکان پایه‌ای آن است. در اصل دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز با همین عنایت، آمده است: «از آنجا که خانواده، واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی‌های مربوط، باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد». هر فرد بدون تعلق به خانواده، هویت روشن و مشخصی در جامعه ندارد.

۱ - از بیانات مقام معظم رهبری به مناسبت گرامیداشت هفته نیروی انتظامی، ۱۳۷۶.

۲ - «سیمای امنیت در نهج البلاغه، علی اکبری معلم»، پرتال جامع علوم انسانی، شماره ۳۴، ۱۳۸۵.

*** ویژگی خانواده ایمن:** امام علی (ع) حقوق و وظایف متقابل اعضای خانواده و خانواده ایمن را چنین ترسیم می‌کنند: «نماز موجب نزدیکی هر پارسایی به خداست و جهاد زن، نیکو شوهرداری است».^۱ «همانا فرزند را بر پدر، و پدر را بر فرزند حقی است: حق پدر بر فرزند این است که فرزند در همه چیز جز نافرمانی خدا از پدر اطاعت کند. و حق فرزند بر پدر آن است که نام نیکو بر فرزند نهد؛ خوب تربیتش کند؛ و او را قرآن بیاموزد».^۲ حضرت علی (ع) در سفارش به فرزندشان امام حسن (ع) می‌فرمایند: «و تو را دیدم که پاره تنم، بلکه همه جان منی، آن گونه که اگر آسیبی به تو رسد، به من رسیده است، و اگر مرگ به سراغ تو آید، زندگی مرا گرفته است. پس کار تو را کار خود شمردم و نامه‌ای برایت نوشتم، تا تو را در سختی‌های زندگی رهنمون باشد، حال من زنده باشم یا نباشم».^۳ چنین نگرشی نسبت به رابطه بین اعضای خانواده، می‌تواند تضمین کننده امنیت و سلامت کامل آن باشد و متعاقب آن برای امنیت جامعه مفید باشد.

(۲) امنیت فرهنگی: فرهنگ هر جامعه دارای ویژگی‌های مثبت و منفی است و برای برقراری امنیت فرهنگی جامعه لازم است ویژگی‌های مثبت، تقویت و گسترش یابند و عوامل منفی، حذف شوند یا حداقل کاهش پیدا کنند. هر جامعه‌ای نسبت به امنیت فرهنگی‌اش توجه خاصی دارد. فرهنگ جامعه باید در مقابل تهاجم فرهنگ‌های مخرب مصون سازی شود؛ و در این مسیر، پایبندی به اصول پذیرفته شده فرهنگی لازم است. امام علی (ع) در بخشی از فرمایشات خود چنین فرموده اند: «عمل صالح! عمل صالح! سپس آینده‌نگری! آینده‌نگری! و استقامت! استقامت! آن‌گاه بردباری! بردباری! و پرهیزکاری! پرهیزکاری! برای هر کدام از شما عاقبت و پایان مهلتی تعیین شده، با نیکوکاری به آنجا برسید. همانا پرچم هدایتی برای شما برافراشتند، با آن هدایت شوید، و برای اسلام نیز هدف و نتیجه‌ای است، به آن دسترسی پیدا کنید، و با انجام واجبات، حقوق الهی را ادا کنید که وظایف شما را آشکارا بیان کرده است».^۴ «پس مواظب باشید که اخلاق نیکو را درهم نشکنید و به رفتار ناپسند مبدل نسازید. زبان و دل را هماهنگ کنید. مرد باید زبانش را حفظ کند؛ زیرا همانا این زبان سرکش، صاحب خود را به هلاکت می‌اندازد. به خدا سوگند، پرهیزکاری را ندیدم که تقوا برای او سودمند باشد، مگر آن که زبان خویش را حفظ کرده بود».^۴ در این کلام حضرت، برخی از اصول امنیت فرهنگی - از قبیل توجه به عمل مطابق با اعتقاد صحیح و پرهیز از بیان نابجا یا ناصواب به شمار آمده است که التزام به آنها موجب برقراری و حفظ امنیت فرهنگی می‌شود.

۱ - نهج البلاغه، حکمت ۱۳۶.

۲ - نهج البلاغه، حکمت ۳۹۹.

۳ - نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۴ - نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶.

*** آزادی فرهنگی:** یکی از موضوعات مهم امنیت فرهنگی، حقوق و آزادی افراد اجتماع، به ویژه حقوق و آزادی فرهنگی آنان است. از آنجاکه آزادی فرهنگی انسان‌ها از دیدگاه اسلام محترم است، بنابراین، آزادی فرهنگی افراد نباید به گونه‌ای باشد که آزادی فرهنگی دیگر افراد جامعه را به خطر بیندازد؛ زیرا داشتن آزادی فرهنگی مطلق، به هرج و مرج فرهنگی و در نهایت به از بین رفتن اصل آزادی فرهنگی در جامعه منجر خواهد شد. امیرالمؤمنین علی(ع) می‌فرماید: «بنده دیگری مباش و حال آن که خداوند تو را آزاد آفریده است». در حالی که خداوند انسان را آزاد آفریده است، شایسته نیست که یک فرد آزاده خود را در اسارت (درونی و بیرونی) دیگری درآورد، بلکه باید خود را بیابد و با شناخت خود و کمالاتش، حیات خود را سامان دهد.^۱ به اعتقاد کارشناسان آزادی فرهنگی فرد در اسلام تا جایی پذیرفته شده است که با مصالح وی در راستای شکوفایی استعدادهای درونی‌اش سازگاری داشته باشد.^۲

(۳) امنیت اجتماعی: امنیت اجتماعی، نخستین گام در حفظ امنیت جامعه و به یک معنا، گسترده‌ترین نوع امنیت در جامعه است. امام علی(ع) یکی از ویژگی‌های حکومت اسلامی را برقراری امنیت اجتماعی و مبارزه با دشمنان مردم می‌داند. و می‌فرماید: «خدایا تو می‌دانی که جنگ و درگیری ما برای به دست آوردن قدرت، حکومت، دنیا و شهرت نبود، بلکه می‌خواستیم نشانه‌های حق و دینت را به جایگاه خویش بازگردانیم، و در سرزمین‌های تو اصلاح را ظاهر کنیم، تا بندگان ستم‌دیده‌ات در امن و امان زندگی کنند و قوانین و مقررات فراموش شده تو بار دیگر اجرا گردد».^۳ «هماهنگی در اخلاق و رسوم مردم، ایمن ماندن از دشمنی و کینه‌های آنان است».^۴ «ای مردم! آن کس که از برادرش اطمینان و استقامت در دین و درستی راه و رسم را سراغ دارد، باید به گفته مردم درباره او گوش ندهد».^۵ «پس مسلمان کسی است که مسلمانان از زبان و دست او آزاری نبینند، مگر آنجا که حق باشد».^۶

(۴) امنیت اقتصادی: امنیت اقتصادی جامعه با تلاش و باور جمعی شکل می‌گیرد و بدون اینکه مردم بخواهند به استقلال و امنیت اقتصادی دست یابند، محقق نمی‌شود. ایشان به کارگزاران جمع‌آوری مالیات دستور می‌دهند در جمع‌آوری انواع مالیات نظیر زکات و جزیه، رعایت انصاف را در برخورد با مردم داشته باشند و به اموال بیت‌المال دست درازی نکنند.^۷ یکی از نکات مهم در دیدگاه اقتصادی امام علی(ع)، توجه به رابطه امنیت اقتصادی و استقلال اقتصادی است. جامعه اسلامی باید استقلال اقتصادی داشته باشد تا به امنیت اقتصادی دست یابد و جامعه محتاج و وابسته نمی‌تواند به امنیت آرامش بخشی برسد که از تعرض دشمنان مصون نگه دارد.^۸

(۵) امنیت سیاسی: حضرت در جملاتی می‌فرماید: پس با من چنان که با پادشاهان سرکش سخن می‌گویند، حرف نزنید، و چنان که از آدم‌های خشمگین کناره می‌گیرند دوری نجوید، و با ظاهرسازی با من رفتار نکنید، و گمان مبرید اگر

۱ - مبانی مناسبات "امنیت فرهنگی متعالی" و "آزادی فرهنگی متعالی"، علی اصغر نصیری، نجف لک‌زایی، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست متعالیه، سال ششم، شماره ۲۱، تابستان ۱۳۹۷

۲ - «امنیت اجتماعی از منظر امیرالمؤمنین امام علی(ع)»، کریم دولتی، پرتال جامع علوم انسانی، ۱۳۹۱/۹/۸.

۳ - نهج البلاغه، خطبه ۳۱.

۴ - نهج البلاغه، حکمت ۴۰۱.

۵ - نهج البلاغه، خطبه ۱۴۱.

۶ - نهج البلاغه، خطبه ۱۶۷.

۷ - نهج البلاغه، نامه ۵۱.

۸ - توصیه‌های مفصلی نیز در همین‌باره در عهدنامه معروف به مالک اشتر آمده است.

حقی به من پیشنهاد دهید بر من گران آید، یا در پی بزرگ نشان دادن خویشم؛ زیرا کسی که شنیدن حق یا عرضه شدن عدالت بر او مشکل باشد، عمل کردن به آن برای او دشوارتر خواهد بود.^۱ یکی از نکات مهم در موضوع امنیت سیاسی، مقوله اطلاعات چه در بعد تخصصی و چه در بعد عمومی است.^۲ اطلاعات به معنای رشد آگاهی‌های عمومی و پیشرفت علمی، از ابزار مهم در راه تأمین و برقراری امنیت ملی است که از نقش آن نباید غافل شد. امام علی(ع) در این باره می‌فرماید: «شخص عاقل با چهار خصلت شناخته می‌شود: حزم و دوراندیشی در کارها، پیگیری اوضاع و امور، کم فریب خوردن و مغرور نشدن، و حفظ و صیانت اسرار».^۳ «هرکس به موقع خود را از حيله‌های دشمن حفظ نکند، تأسف او در هنگام تاخت و تاز دشمن نفعی نخواهد داشت».^۴

۶) امنیت قضایی: از منظر امام علی(ع)، بهترین بندگان خدا، قضاوت کننده‌ترین ایشان به حق است که بی‌هیچ پروایی، تنها خدا را در قضاوت در نظر گیرد.^۵ در نامه طولانی امام علی(ع) به مالک اشتر که برای فرمانداری مصر اعزام شده بود، آن حضرت توصیه‌های مفصلي در انتخاب قاضی برمی‌شمارند.

۷) امنیت مرزی و دفاعی: آن حضرت می‌فرماید: «پس از ستایش پروردگار؛ جهاد در راه خدا، دری از درهای بهشت است، که خدا آن را به روی دوستان مخصوص خود گشوده است. جهاد، لباس تقوا، زره محکم و سپر مطمئن خداوند است».^۶ امام علی(ع) سربازان را حافظان مرزهای مردم دانسته، می‌فرماید: «پس سپاهیان به فرمان خدا، پناهگاه استوار مردم، زینت و وقار زمامداران، شکوه دین و راه‌های تحقق امنیت کشورند.»^۷

۸) امنیت معنوی: امنیت معنوی، روح انسان را بسان دژ مستحکمی می‌سازد که جهت آن به سمت حق تعالی است. با برخورداری از این نوع امنیت، انسان موجودی کمال‌جو و حقیقت‌گرا و مصون از وساوس نفسانی می‌شود. امام علی(ع) می‌فرماید: «خدا در جان‌شان بزرگ و دیگران کوچک مقدارند».^۸

■ کلام آخر:

در بین انواع امنیت، امنیت فرهنگی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. امنیت فرهنگی به مثابه یک حق مسلم برای شهروندان است؛ وجود امنیت فرهنگی در جامعه به عنوان یک اصل ضروری مورد تأیید اسلام است. در اسلام آزادی فرهنگی نابهنجار و آزادی فرهنگی غربی (لیبرالیستی سکولاریستی) پذیرفته شده نیست؛ دین اسلام از یک سو بر آزادی فرهنگی (آزادی عقیده و اندیشه، آزادی بیان) به عنوان یکی از حقوق طبیعی و فطری همه‌ی انسان‌ها تأکید دارد؛ از سوی دیگر نیز بر حفظ امنیت فرهنگی در جامعه (نبود تهدید نسبت به حق الهی و حقوق جامعه) تأکید می‌کند.^۹ در

۱ - نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶.

۲ - شرح گسترده‌ای از مسائل مرتبط با امنیت سیاسی در خطبه ۱۹۲ (معروف به خطبه قاصعه) و نامه ۵۳ (عهدنامه مالک اشتر) آمده است.

۳ - غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۸۶۳.

۴ - غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۷۰۱.

۵ - غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۲۰۸.

۶ - نهج البلاغه، خطبه ۲۷.

۷ - نهج البلاغه، نامه ۵۳.

۸ - نهج البلاغه، خطبه ۱۹۳.

۹ - مبانی مناسبات "امنیت فرهنگی متعالی" و "آزادی فرهنگی متعالی"، علی اصغر نصیری، نجف لک‌زایی، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست متعالیه، سال ششم، شماره ۲۱، تابستان ۱۳۹۷.

کلام امام علی(ع) امنیتی را که اسلام به آن بها داده است؛ یعنی امنیت همه جانبه مورد تاکید و سفارش است. امام علی(ع) عوامل استقرار و دوام امنیت فرهنگی و عوامل استحاله‌ی فرهنگی را به مسلمانان معرفی کرده و آنها را به این مهم توجه داده‌اند. امام علی(ع) جامعه اسلامی از لجاجت پرهیز می‌دهند و به هماهنگی با مردم سفارش و می‌فرمایند: «هر که به آبروی خویش علاقه دارد، باید بحث‌های لجاجت‌آمیز با مردم را ترک نماید».^۱ «هماهنگی با اخلاق، آداب و رسوم مردم در موارد مشروع مایه‌ی امنیت است».^۲

۱ - نهج البلاغه، کلمات قصار، ش ۳۶۲.

۲ - نهج البلاغه، ش ۴۰۱.